

METODA FENOMENOLOGICĂ LA HUSSERL ȘI RICOEUR

Etimologic, **fenomenologia** înseamnă știința fenomenelor. În filosofie, termenul a fost consacrat ca știință a fenomenelor de conștiință. Spre exemplificare, **Kant** numea fenomenologia știința care determină mișcarea și repausul numai în relația cu reprezentarea. **Hegel** numește fenomenologie învățătura privind devenirea cunoașterii (**Fenomenologia spiritului** prezintă înaintarea conștiinței de la cunoașterea nemijlocită la cunoașterea absolută.) La rândul său **Husserl**, cel care a conferit fenomenologiei importanța unei **prima philosophia**, a numit fenomenologia drept cercetare a conștiinței intenționale (orientată spre ceva) pentru a dezvălui condițiile fundamentale ale constituirii obiectelor cunoașterii. În acest ultim sens, fenomenologia a și dobândit de altfel consacrația în filosofia contemporană.

EDMUND HUSSERL

Adevăratul întemeietor al fenomenologiei, cel care i-a elaborat în detaliu conceptele și tehnicile specifice, a fost Edmund Husserl (1859-1938), unul dintre cei mai de seamă filosofi contemporani, gânditor de formație enciclopedică, ce s-a impus prin lucrări de referință la începutul secolului XX.

Opera lui Husserl, impresionantă prin densitatea preocupărilor, amploarea abordărilor și mai ales prin caracterul prospectiv al elaborărilor, constituie și astăzi un teren de intense confruntări ideologice și teoretico-metodologice și, dincolo de dificultățile și limitele structurale ale idealismului transcedental de factură fenomenologică, se impune ca un punct de referință în reconstrucția actuală a domeniilor logicii, filosofiei, metodologiei, axiologiei și epistemologiei.

1. LUCRĂRI PRINCIPALE:

Filosofia aritmeticii (1891); **Cercetări logice** - 2 volume (1900-1901); **Filosofia ca știință riguroasă** (1910-1911); **Ideile unei fenomenologii pure și ale unei filosofii fenomenologice** (1922); **Logica formală și logica transcedentală**

(1929); **Fenomenologia** (în Enciclopedia Britanică – 1929); **Meditații carteziene** (1931); **Criza științelor europene și fenomenologia transcedentală** (1936).

Menționăm că în forma **Husserliana**, Edmund Husserl – Opere complete, au apărut 29 volume, cuprinzând studii și articole din uriașa moștenire (cca. 50.000 pagini) de manuscrise rămase de la Husserl, iar cercetarea acestor opere constituie o dominantă în preocupările teoretico-metodologice contemporane¹.

2. FENOMENOLOGIE – INTRODUCERE

Fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive a contribuției întemeietorului fenomenologiei în câmpul vast al reconstrucției filosofice, menționăm câteva aspecte:

- Husserl a elaborat în primul rând o metodă de lucru operațională, în procesul asimilării teoretice a proceselor științei moderne și al reconstrucției moderne în logică, metodologie și teoria științei, în ontologie și axiologie etc.;
- Metoda fenomenologiei, axată pe conceperea conștiinței și a lumii sub dimensiunea **intenționalității** (orientarea către obiect, orizont, deschidere), oferă condițiile unei pledoarii pentru filosofie ca valoare teoretică autonomă, opunându-se reducționismului pozitivist (asimilarea demersului teoretic în cel științific și validarea sa prin prisma exactității și formalizării) sau iraționalist (supralicitarea unor factori extraraționali în cunoașterea științifică);
- **Modelul fenomenologic** al metodei conduce spre o concepere unitară a subiectului și obiectului, propunând concepte cu valoare operațională în redarea mecansimului concret al cunoașterii, acțiunii și creației umane;
- **Metoda fenomenologică** devine astfel un model complementar spiritului științific modern;
- În dialogul cu fenomenologia are loc un efectiv schimb de valori, îndeosebi în regândirea problematicii logicii, metodologiei, dialecticii și istorismului².

Pentru a evidenția semnificația istorică și actualitatea metodei fenomenologice, Husserl a pus în centrul atenției “reducția fenomenologică” în raporturile ei cu dialectica, hermeneutica și analiza logică, într-o delimitare care a semnalat elementele de complementaritate dintre modelele metodologice amintite,

¹ Al. Boboc – “Filosofia contemporană”, Ed. Garamond, 1995, p. 113

² Al. Boboc – “Filosofia contemporană”, Ed. Garamond, 1995, p. 114

precum și locul și rolul fenomenologiei în regândirea problematicii statutului filosofiei și al raporturilor dintre aceasta și știință.

Miezul problemei îl constituie următoarele: Husserl propune ideea de “filosofia ca știință riguroasă”, adică delimitarea prin reducere a ceea ce este **Wissen** (cunoașterea ca valoare) în orice știință, nu printr-o metodă rațională de deducere a principiilor, ci prin descoperirea acestora grație geniului cercetătorului. Astfel, modernitatea însăși scapă de închiderea în raționalism și tolerează pluralitatea perspectivelor în ierarhizarea valorilor în reconstrucția unui domeniu.

3. METODA FENOMENOLOGICĂ

În strânsă legătură cu teoria semnificației și a expresiei, Husserl a elaborat conceptul de **intenționalitate**, pe care se va clădi apoi întregul aparat conceptual al mișcării filosofice generate de fenomenologie³, rămânând teoria fenomenologiei fundamentale a **conștiinței intenționale** (s.n.).

Pe terenul discuției dintre semnificație și intenționalitate se poate înțelege mai bine esența și funcționalitatea metodei fenomenologice. Dificultățile se leagă de faptul că fenomenologia își propune direct o “transformare radicală” a filosofiei pe calea “întoarcerii la sursele originare”. Metoda nu se confundă aici cu abstracția, deoarece fenomenologia e independentă de orice existență naturală sau empirică, problema fundamentală fiind cea a intenționalității, care cere o “metodă specifică”, opusă deductivismului și constructivismului.

Husserl însuși scria : “*fenomenologia este câmpul nesfârșit al analizelor și al descrierilor esenței*”.⁴

Semnificativă este precizarea pe care o face Husserl în articolul “Fenomenologie” din Enciclopedia Britanica, arătând că: “*termenul fenomenologie desemnează o nouă metodă de descriere, instituită la sfârșitul ultimului secol în filosofie, metodă susceptibilă de a furniza o știință a priori în stare să ofere un «organum» pentru o filosofie riguros științifică și pentru revizuirea metodelor tuturor științelor*”⁵.

³ Al. Boboc – “Filosofia contemporană” – Ed. Didactică și Pedagogică, 1980, p. 190

⁴ Al. Boboc – “Filosofia contemporană” – Ed. Didactică și Pedagogică, 1980, p. 191

⁵ Ibidem

Metoda fenomenologică este determinată de necesitatea unui început nou, radical al filosofiei, bazată pe teoria conștiinței intenționale. Formele de bază ale oricărei metode transcendente sunt **reducția fenomenologică** și **intuiția eidetică**.

a) Reducția fenomenologică , domeniu căruia Husserl i-a acordat un spațiu imens în opera sa, vrea să depășească dificultățile transcendentalismului kantian și să opereze adevărata răsturnare coperniciană. Ea nu este numai o simplă schimbare de atitudine, ci principiul metodic reflexiv și transcendențial al oricărei metode transcendente.

Reconstrucția filosofică a lumii trebuie să înceapă prin “punerea între paranteze” (*epoché*) a tot ceea ce nu este strict justificat. Prin această reducere, Husserl radicalizează programul cartezian (al îndoielii metodologice), eliberând intenția fecundă a acestuia și obiectivează activitatea prin care subiectul empiric se constituie ca subiect pe de o parte și, corelativ, fără a se îndoii de realitatea lumii în sine, să “pună între paranteze” opinia, tendința necritică asupra acesteia.

Reducția fenomenologică constă în suspendarea adeziunii naive a omului față de lume (natürliche Einstellung), pentru a considera lumea ca un simplu corelat intențional al percepției noastre, un *cogitatum* pur, o *noemă*. Reducția fenomenologică este și o “reducție transcendentală”, suspendând orice teză relativă la o lume în sine, ea afectând toate conținuturile acestei lumi, inclusiv propria noastră individualitate psihologică și psihofizică. Reducția operează astfel și asupra “eului empiric”, urmărind să facă posibilă explicitarea actelor intenționale , a formelor subiectivității pure și constituante.

Pentru a obține prin reducere fenomenologică fenomenele, însuși “psihicul pur”, se procedează în două etape:

- în prima etapă se operează o *epoché* sistematică și radicală a fiecărei teze ce s-a obiectivat într-o experiență, operație ce se aplică “totodată la considerarea obiectelor particulare și la atitudinea globală a spiritului.”⁶
- în etapa a doua se trece la recunoașterea, înțelegerea și descrierea cu grijă a multiplelor “aparitii” a ceea ce nu mai desemnează “obiect” ci “unități de sens”, în așa fel încât descrierea fenomenologică se va diviza în două părți: descrierea “noesei” sau vizatul subiectiv al experienței și descrierea “noemei” sau obiectul vizat în experiență.

Deși păstrează relația aritmetică între două existențe, prima - conștiința, trăirea, iar a doua – întreaga lume materială, reducția fenomenologică conduce în cele din urmă la existența absolută a conștiinței. Reducția fenomenologică suspendă

⁶ Al. Boboc – “Filosofia contemporană” – Ed. Didactică și Pedagogică , 1980, p. 193

prin urmare atitudinea naturală. Fără a nega sau aneantiza complet lumea, ea o pune doar între paranteze. Orice existență “transcendentală” – lumea naturală, științele naturii și cele ale spiritului – intră sub incidența suspendării provizorii, care are doar scopul de a găsi fundamentul absolut, cert, pe care să se poată sprijini judecățile noastre. În urma reducției rezultă că singurul “reziduu” neatins de această valorizare universală este conștiința.⁷

Conștiința este absolută , iar lumea contingentă; aceasta este marea descoperire a fenomenologiei husserliene. Ceea ce reducția fenomenologică pune în lumină este raportul dintre conștiință și obiectele sale intenționale, precum și limitele atitudinii naturale. Reducția este în același timp o metodă (tipic fenomenologică) și o reflecție asupra metodei.

b) Intuiția eidetică este modalitatea de prezentare intuitivă a fenomenelor ireductibile în care omul, prin actele intenționale ale conștiinței sale, este implicat urmărind explicitarea progresivă a **esențelor** (a semnificațiilor ideale ale fenomenelor). Ea constituie o componentă fundamentală a metodei fenomenologice inițiate de Husserl și se întemeiază pe supoziția că fiecare obiect sau eveniment individual posedă o esență (**eidōs**), care poate fi sesizat direct prin **intuiție** intelectuală, pornind de la exemple singulare, studiate în detaliu și într-o manieră foarte concretă. Nu este vorba de raportarea fenomenelor la concepte prealabile, la legile lor abstracte, la realități transcendente sau la critica normativă a legitimității lor, ci de efortul de a intui prin descrierea angajării lor în situații singulare, ansamblul condițiilor **a priori** presupuse de existența lor.

Se urmărește astfel să se dezvăluie esența fenomenelor concrete, sensul conferit de actele intenționale ale conștiinței umane.

În fenomenologia lui Husserl, intuiția eidetică este metoda de a varia la infinit conținutul unei reprezentări pentru a degaja astfel esența lucrului. Științele eidetice sunt științe despre esențe în opoziție cu științele despre fapte. Ca modalitate de prezentare intuitivă a ceea ce este esențial și ireductibil într-un singur domeniu al cunoașterii, ea este un demers fertil în reconstrucția filosofică. Absolutizată însă, ea devine tributară ontologiei subiacente (căutând esența fenomenelor înlăuntrul conștiinței și suprimând ascetic orice încredere în realitatea exterioară conștiinței).

⁷ Edmund Husserl – “Meditații carteziene”, Ed. Humanitas, 1994, p. 214

Faptul că, în general, un procedeu care se bazează pe intuiția eidetică este numit fenomenologic și reclamă o anumită semnificație filosofică, nu se poate justifica decât prin aceea că orice intuiție veritabilă își are locul în ansamblul constituirii. De aceea orice afirmație ontologică care se referă la sfera principiilor (axiomelor) fundamentale, orice constatare intuitivă pozitivă, are rolul unui travaliu preliminar indispensabil. Ea ne furnizează firul conducător transcendental pentru punerea în evidență a caracterului pe deplin concret al constituirii în dubla sa structură noetică și noematică.⁸

Dacă ne imaginăm așadar fenomenologia în forma unei științe intuitiv-apriorice, concepută după metoda pur eidetică, toate analizele eidetice nu fac altceva decât să ne dezvolte esența universală a **ego**-ului transcendental în general, care cuprinde în sine toate variantele posibile ale **ego**-ului meu real, precum și pe acesta însuși ca posibilități. Prin urmare, fenomenologia eidetică studiază universalul fără de care nici un eu și nici un transcendental în general nu ar fi imaginabile. Sau, altfel spus, întrucât fiecare universalitate esențială are valoarea unei legități indestructibile “fenomenologia eidetică studiază legile esențiale universale care predetermină sensul posibil (și opusul sau contrasensul) al oricărei acțiuni empirice”⁹.

Ajungem astfel la următoarea evidență metodologică: alături de reducția fenomenologică, intuiția eidetică este forma fundamentală a tuturor metodelor transcendente particulare, ambele determinând prin urmare sensul legitim al unei fenomenologii transcendente.

4. FENOMENOLOGIA CA INTENȚIONALITATE ȘI INTERSUBIECTIVITATE

În forma cea mai expresivă o filosofie pe temeiuri fenomenologice apare în “**Meditații carteziene**”, lucrarea cea mai semnificativă a lui Husserl, poate cea mai bună introducere în fenomenologie.¹⁰

Husserl se raportează la tradițiile carteziene, îndeosebi la “**Meditațiile metafizice**” ale lui Descartes, operă care a determinat evoluția filosofiei moderne spre filosofia transcendentală, a cărei formă ultimă și cea mai radicală o reprezintă fenomenologia; de fapt scopul noilor **Meditații** este de a demonstra posibilitatea concretă a ideii carteziene a unei filosofii ca știință universală.

⁸ Edmund Husserl – “Meditații carteziene”, Ed. Humanitas, 1994, p. 176

⁹ Ibidem, p. 104-105

Premisa pentru posibilitatea acestei evoluții a creat-o marea descoperire ce se află în reconsiderarea de către filosoful austriac Franz Brentano, contemporanul lui Husserl, a noțiunii de “**intenționalitate**”, aceasta devenind o caracteristică fundamentală a fenomenelor psihice ca fenomene ale percepției interne¹¹.

Incontestabil, dincolo de travaliul mai larg de a face din fenomenologie o filosofie a sensului, Husserl dublează teoria esențelor, rezultată din primele forme ale “reducției”, cu o filosofie a subiectivității. Cu aceasta subiectivitatea transcendentală se lărgeste către socialitatea intersubiectivă transcendentală, care constituie terenul pentru intersubiectivitatea valorii și a lumii și nu mai puțin pentru a existenței în genere.

Tema intersubiectivității a constituit o preocupare constantă a lui Husserl, ea anunțând de fapt, specificul prin care fenomenologia iese din matca idealismului modern, clasic (în speță cel kantian) și încearcă o regândire a complexității interrelațiilor dintre conștiință și lume și a naturii conștiinței însăși.

Ca și intenționalitatea, intersubiectivitatea propune fenomenologia ca pe o filosofie a deschiderii care justifică posibilitatea comunicării și nu izolarea umanului în entități absolute¹².

Pe bună dreptate, fenomenologia din zilele noastre caută la Husserl cercetările filosofice sociale, asociind intersubiectivitatea cu socialitatea și reliefând ideea dialogului, de fapt a comunicării.

Teza sa principală – cea a prezentării lumii numai prin intermediul fenomenului conștiinței, sesizată pe bună dreptate de filosofii contemporani (în special Paul Ricoeur) nu trebuie astfel apreciată numai sub genericul “interpretare idealistă a **cogito**-ului cartezian”. Căci Husserl pune o problemă reală: fără prezența conștiinței “lumea nu se anunță, nu are deschidere spre o semnificație, ci rămâne în sine pur și simplu o sferă a tăcerii”.¹³

Fenomenologia este în opera lui Husserl, ca și a orientării fenomenologice în general, în primul rând o metodă și în al doilea rând o filosofie. Fenomenologia rămâne în principal metodă care nu poate să nu se desfășoare într-o ontologie, una specifică însă, dar oricum condiționată de funcționarea intenționalității conștiinței.

¹⁰ Al. Boboc – “Filosofia contemporană” – Ed. Didactică și Pedagogică , 1980, p. 197

¹¹ Al. Boboc – “Filosofia contemporană”, Ed. Garamond, 1995, p. 129

¹² Al. Boboc – “Filosofia contemporană” – Ed. Didactică și Pedagogică , 1980, p. 201

Acest proiect de ontologie este numai un început pentru o reconstrucție riguroasă a filosofiei.

Modelul fenomenologic al metodei filosofice, model care a depășit de mult sfera domeniilor filosofice pătrunzând în cercetările mai speciale ale creației umane, nu este inteligibil fără conștientizarea semnificației majore a intenționalității. Aceasta determină în cea mai mare măsură specificitatea fenomenologiei ca mod de conceptualizare și filosofare. Într-adevăr, cele două operații fundamentale în fenomenologie - **reducția și reflecție eidetică** – nu sunt funcționale fără conceperea conștiinței și a oricărui act psihic sub semnul deschiderii, al orientării lor spre ceva, spre obiect.

Desigur, marea dificultate a modelului husserlian a metodei fenomenologice, o constituie aspirația lui la universalitate, la valabilitatea de metodă a filosofiei. În măsura în care s-a opus mărginirii pozitivistice și chiar scientiste, o asemenea extindere apărea în epocă, în linii mari, justificată. Dacă adăugăm la cele spuse și reacția față de modelul speculativ hegelian al metodei, apar într-un mod și mai clar condiționările sus-numitei aspirații a fenomenologiei la universalitate.

Modelul fenomenologic al metodei rămâne însă circumscris sferei operaționale a procedurilor speciale, care mediază și fac funcțional aparatul categorial al filosofiei.

Fenomenologia se subsumează astfel dialecticii globale a cunoașterii și acțiunii, moment mediat ulterior de Heidegger și apoi de mișcarea hermeneutică contemporană (Gadamer și Ricoeur îndeosebi).

PAUL RICOEUR

Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai fenomenologiei contemporane, **Paul Ricoeur**, născut în 1913, s-a impus ca istoric și comentator al mișcării fenomenologice, ca traducător și critic al lui Husserl. Studiile sale abordează deopotrivă - din perspectiva hermeneuticii - limbajul, literatura, religia și fenomenele sociale. Este poate gânditorul francez cel mai bine plasat pentru a realiza o sinteză superioară, între gândirea continentală franceză și germană pe de o parte și filosofia analitică anglo-americană pe de cealaltă parte.

¹³ **Ibidem**

1. LUCRĂRI PRINCIPALE:

Filsofia voinței - 4 volume (1950); **Despre interpretare. Eseu despre Freud** (1965); **Conflictul interpretărilor** (1969); **Metafora vie** (1975); **Timp și povestire** (1983-1985); **La școala fenomenologiei** (1986); **Eseuri de hermeneutică** (1986).

Creația sa marchează etapele unui drum original de la fenomenologie la hermeneutică și de la hermeneutica textului la hermeneutica acțiunii. Acest drum este indiscutabil legat de voința de a confirma și de a schimba, prezentă în fiecare lucrare a sa. Ricoeur se raportează constant la gândirea lui Dilthey, Heidegger, Gadamer, dar și la științele umaniste, Școala de la Frankfurt, filosofia limbajului și filosofia politică. Eseurile sale sunt o strălucitoare dovadă a pasiunii de a filosofa, proprie de altfel întregii opere a lui Paul Ricoeur.

Iată ce mărturisește el însuși în "**Eseuri de hermeneutică**" despre formația sa filosofică: "*mi-ar plăcea să caracterizez tradiția filosofică de la care mă revendic prin trei trăsături: ea se situează în linia filosofiei reflexive; rămâne dependentă de fenomenologia husserliană; vrea să fie o hermeneutică a acestei fenomenologii*"¹⁴.

2. CRITICA IDEALISMULUI HUSSERLIAN

Marea descoperire a fenomenologiei, sub condiția însăși a reducției fenomenologice, rămâne intenționalitatea, adică primatul conștiinței **de ceva** asupra conștiinței de sine. În sensul ei riguros, intenționalitatea semnifică faptul că actul de a viza ceva nu se sesizează pe sine decât prin unitatea identificabilă a **sensului** vizat, ceea ce Husserl numește "**noemă**". În plus, pe această "**noemă**" se depune în straturi suprapuse rezultatul activităților de sinteză, fenomenologia fiind astfel prinsă într-o mișcare infinită de "întrebare" către origini.

Lebenswelt-ul nu este niciodată dat, ci întotdeauna presupus. Este paradisul pierdut al fenomenologiei care a subminat propria sa idee directoare încercând să o realizeze. E ceea ce constituie măreția tragică a operei lui Husserl.

Înrădăcinarea fenomenologică a hermeneuticii nu se limitează la înrudirea foarte generală între comprehensiunea textelor și raportul intențional al sensului și

¹⁴ Paul Ricoeur – *Eseuri de hermeneutică*, Ed. Humanitas 1995, p. 22

conștiinței. Interpretarea în sensul tehnic de exegeză a textelor nu este decât desfășurarea solidară cu existența umană. Relația subiect-obiect căreia Husserl îi rămâne tributar este astfel subordonată atestării unei legături ontologice prealabile oricărei relații de cunoaștere.

Această subminare a fenomenologiei de către hermeneutică atrage după sine încă una: faimoasa **reducție** prin care Husserl scindează sensul de conștiință naturală, dar această distanțare presupune apartenența participativă prin care suntem ai lumii înainte de a fi subiecți care își opun lor înșiși obiecte pentru a le judeca și a le supune stăpânirii lor intelectuale și tehnice.

Dincolo de simpla opoziție, între fenomenologie și hermeneutică există o co-apartenență, care poate fi recunoscută plecând fie de la una, fie de la cealaltă. Pe de o parte hermeneutica se construiește pe baza fenomenologiei și păstrează astfel lucrul de care totuși se îndepărtează: fenomenologia rămâne presupuziția de nedepășit a hermeneuticii. Pe de altă parte, fenomenologia însăși nu se poate construi fără o presupuziție hermeneutică.

Ricoeur vede în teoria interpretării o greșare a hermeneuticii pe fenomenologie, însă nu în sensul preluării sau reluării unei baze metodologice, ci o corectare și nuanțare a demersului în ansamblul lui. El va critica la Husserl următoarele: schematismul idealist, întemeierea cunoașterii în experiență și în intuiție, afirmarea subiectivității ca loc de intuitivități depline, insuficienta separare a domeniului propriu-zis fenomenologic de cel psihologic¹⁵.

Ricoeur reproșează în primul rând idealismului husserlian tocmai faptul de a fi înscris descoperirea sa imensă și de nedepășit a intenționalității, într-o schemă conceptuală care îi slăbește forța, anume relația subiect-obiect.

Hermeneutica urmărește să radicalizeze teza husserliană a discontinuității între fundarea transcedentală și fundamentul epistemologic ceea ce face posibilă trecerea “de la ideea de științificitate la condiția ontologică de apartenențe prin care cel ce interoghează participă la lucrul însuși supus interogației”¹⁶. Tocmai această apartenență este apoi percepută ca finitudine a cunoașterii. Exigenței husserliene a întoarcerii la intuiție i se opune necesitatea pentru orice comprehensiune de a fi mijlocită de o interpretare.

¹⁵ Paul Ricoeur – Conflictul interpretărilor, Ed. Echinox 1999, p. 465

¹⁶ Paul Ricoeur – Eseuri de hermeneutică, Ed. Humanitas 1995, p. 41

Această dependență a interpretării de comprehensiune explică faptul că și explicitarea precede întotdeauna reflecția și devansează orice constituire a obiectului de către un subiect suveran. Utilizarea explicitării la scara transmiterii unei tradiții istorice se conexează cu medierea prin text, adică prin expresii fixate cu ajutorul scrierii, dar și prin toate documentele și monumentele care au o trăsătură fundamentală în comun cu scrierea. Această trăsătură comună constă în aceea că sensul inclus aici a devenit **autonom** în raport cu intenția autorului, în raport cu situația inițială a discursului și cu destinatarul său inițial. Acesta este momentul interpretării în sensul tehnic de **exegeză a textelor. Este momentul cercului hermeneutic între comprehensiunea pusă în joc de cititor și propunerile de sens deschise de textul însuși**. Condiția fundamentală a cercului hermeneutic se află în structura de precomprehensiune, care ține de raportul oricărei explicitări cu comprehensiunea care o precede și o susține¹⁷.

3. FUNCȚIA HERMENEUTICĂ A DISTANȚĂRII

“Tema distanțării îmi oferă prilejul de a marca propria mea contribuție la școala fenomenologică-hermeneutică” precizează Paul Ricoeur în prefața lucrării “Eseuri de hermeneutică”.

Conceptul de distanțare este corelativul dialectic al celui de apartenență, în sensul că felul nostru de a aparține tradiției istorice constă în a-i aparține sub condiția unei relații de distanță care oscilează între depărtare și proximitate. A interpreta înseamnă a apropia departele (temporal, geografic, cultural, spiritual). Mijlocirea prin texte este în această privință modelul unei distanțări care nu ar fi simplu înstrăinătoare ca **Verfremdung**-ul (distanțare înstrăinătoare) la Gadamer, ci autentic creatoare. Textul este prin excelență suportul unei comunicări în și prin distanță¹⁸. Distanțarea sub toate formele și în toate aspectele ei, constituie prin excelență momentul critic al comprehensiunii.

Presupoziția hermeneutică a fenomenologiei poate fi evidențiată prin recursul său la distanțare în chiar centrul experienței de **apartenență**.

Într-adevăr, distanțarea în accepția hermeneuticii are legătură cu **epoché**-ul fenomenologic, dar cu un **epoché** interpretat în sens neidealist, ca un aspect al

¹⁷ Ioan Radulian – File din istoria hermeneuticii, Ed. Merc Serv, p. 194

¹⁸ Paul Ricoeur – Eseuri de hermeneutică, Ed. Humanitas 1995, p. 47

mișcării intenționale a conștiinței în direcția sensului. Orice conștiință a sensului comportă efectiv un moment de distanțare în raport cu “**trăirea**” existențială.

Hermeneutica prelungește acest gen filosofic în propriul ei domeniu, acela al științelor istorice și mai general al științelor spiritului. “**Trăitul**” pe care ea se străduiește să-l aducă în sfera limbajului și să-l ridice la sens este conexiunea istorică, mijlocită de transmiterea documentelor scrise, a operelor, a instituțiilor, a momentelor care fac prezent pentru noi trecutul istoric. Ceea ce numim apartenență nu este altceva decât aderența la acest trecut istoric. “**Trăitului**”, în sens fenomenologic, îi corespunde de partea hermeneuticii conștiința expusă eficacității istorice. De aceea, distanțarea hermeneutică este în raport cu apartenența ceea ce în fenomenologie este **epoché** cu **trăitul**.

Conceptul central al hermeneuticii lui Ricoeur este cel de **apropriere**, pe care în teoria textului îl corelează dialectic cu distanțarea caracteristică scrierii. Grație distanțării prin scriere, apropierea nu mai are nici una din trăsăturile afinității afective cu intenția unui autor. “*Aproprierea este absolut contrariul congenialității și contemporaneității; ea este comprehensiunea prin distanță, comprehensiunea la distanță*”¹⁹.

Pe de altă parte, apropierea poate fi asociată cu obiectivarea operei, trecând prin toate obiectivările structurale ale textului; în măsura în care nu răspunde autorului ea răspunde sensului și poate că tocmai la acest nivel medierea operată de text se lasă cel mai bine înțeleasă.

Aproprierea este actul terminal al comprehensiunii și răspunsul la dubla distanțare care se atașează lucrului textului, referitor la sensul și referința lui. Acest act terminal constituie compensarea distanțării care face ca textul să fie autonom în raport cu autorul, compoziția și cu destinația lui inițială.

Trebuie să subliniem mai cu seamă faptul că apropierea are în fața ei ceea ce Gadamer numește **lucrul textului** iar Ricoeur o numește **lumea operei**. La urma urmei cititorul își apropie propunerea unei lumi, propunere care nu se situează înapoia textului ca în cazul unei intenții ascunse, ci în fața lui fiind dezvăluită de opera însăși. În consecință, a înțelege înseamnă a te înțelege în fața textului. Nicidecum a impune textului propria ta capacitate finită de înțelegere, ci a te expune

¹⁹ Paul Ricoeur – Eseuri de hermeneutică, Ed. Humanitas 1995, p. 107

textului și a primi de la el un sine mai vast care ar fi propunerea de existență ce răspunde în modul cel mai adecvat propunerii de lucru.

Este vorba de problematica dominantă a textului prin intermediul căruia este reintrodusă de fapt o noțiune pozitivă și productivă a distanțării. Pentru Ricoeur, textul este mult mai mult decât un caz particular de comunicare interumană, este **paradigma** distanțării în comunicare; în această calitate el dezvăluie o trăsătură fundamentală a istoricității experienței umane, anume faptul că aceasta este o comunicare în și prin distanță.

Această funcție pozitivă și productivă în același timp a distanțării în centrul istoricității experienței umane, este evidențiată și tratată de filosoful francez sub aspectul criteriilor textualității:

- a) efectuarea limbajului ca discurs și percepția distanțării ca dialectică a evenimentului și semnificației;
- b) efectuarea discursului ca operă structurată, care se caracterizează prin compoziție, apartenență la un gen și stil individual;
- c) raportul dintre vorbire și scriere prin care lucrul scris este eliberat de condiția dialogală a discursului, de unde rezultă că raportul dintre scriere și citire nu este un caz particular al raportului dintre vorbire și ascultare;
- d) lumea textului ca unitate dialectică a trăsăturilor sale: **sensul** și **referința** sa. Sensul proporției este obiectul ideal care îl vizează, fiind immanent discursului. Referința este valoarea de adevăr a proporției, pretenția sa de a ajunge la realitate;
- e) comprehensiunea de sine în fața operei, ca factor terminal al procesului de mediere prin care ne înțelegem în fața textului, ne apropiem propunerea unei lumi care ni se dezvăluie.

Se cuvine așadar să instalăm chiar în centrul comprehensiunii de sine dialectica obiectivării și comprehensiunii pe care am observat-o mai întâi la nivelul textului, al structurilor sale, al sensului și referinței sale. La toate nivelurile analizei distanțarea este condiția comprehensiunii.

Conceptul de "**arc hermeneutic**" sugerează în final dimensiunile complexe ale proceselor interpretării. Iată cum sună acest concept original al lui Ricoeur: "*ideea de interpretare, înțeleasă ca **apropriere**, nu este prin aceasta eliminată; este doar raportată la sfârșitul procesului; ea se află la extremitatea a ceea*

ce este numit **arc hermeneutic**; este ultimul stâlp al podului, ancorarea arcadei în solul experienței trăite”.²⁰

În încheiere să reținem, așa cum ne propune Ricoeur însuși, următoarea soluție conturată de el: “O modalitate radicală de a pune sub semnul întrebării primatul subiectivității constă în a lua drept axă hermeneutică teoria textului. În măsura în care sensul unui text a devenit autonom în raport cu intenția subiectivă a autorului său, problema esențială nu este de a regăsi în spatele textului intenția pierdută, ci de a desfășura în fața textului «lumea» pe care acesta o deschide și o dezvăluie”²¹.

dr. Ioan Radulian

²⁰ Paul Ricoeur – Eseuri de hermeneutică, Ed. Humanitas 1995, p. 131

²¹ Ibidem, p. 132